

Za komentáři bývají ve vědeckých vydáních podle potřeby připojovány ještě rejstříky, seznamy básní podle prvního verše (incipity), speciální seznamy, například seznamy adresátů autorovy korespondence, chronologický seznam autorových publikovaných děl, obrazové přílohy apod.

Rejstříky rozlišujeme osobní a věcné. Jména v rejstříku osobním mohou být doplněna základními životopisnými údaji nebo i stručnou charakteristikou. Tyto doplňky jsou nutné tam, kde se objevují osoby stejného jména. Tam, kde jde o větší množství odkazů na stránky v textu, je prospěšné připojovat k stránkovému údaji věcné sdělení, informující, čeho se příslušné místo týká; tím se usnadní užívání knihy. Pro rozlišení takových míst se někdy užívá alespoň odlišného typu písma. Je-li nutno připojit ke knize i rejstřík věcný, je možné oba rejstříky spojit do jedné abecedy a pro jejich rozlišení užít různého písma.

Seznamy básní podle prvního verše (incipitů) se ve vědeckých vydáních mají připojovat vždy. Otiskuje se první verš bez ohledu na to, je-li syntakticky nebo myšlenkově ucelený; interpunkci na jeho konci vypouštíme (kromě otazníků, vykřičníků a tří teček).

Seznamy adresátů se osvědčují ve vydáních mnohostranných korespondencí. U jmen se uvádějí nejn nutnější životopisná a jiná potřebná data a všeobecné údaje, které pak není nutno opakovat ve vysvětlivkách na mnoha místech. Připojují se čísla příslušných dopisů.

Dokumentární obrazové přílohy, opatřené stručnými popiskami, jsou ve vědeckých vydáních a ve vybraných spisech při dobrém výběru vhodným a účelným doplňkem. Umožňují čtenáři sledovat rukopisy a otisky, přičemž se vybírají takové ukázky, které se přimykají k textologické problematice vykládané v komentáři nebo které vůbec ukazují způsob autorovy práce. Dále mohou obrazové přílohy seznamovat s autorem (dobové pod-

bizny), s jeho životem a dílem (např. titulní listy vzácnějších vydání), s osobami, ke kterým měl autor vztah, a mohou přibližovat prostředí a dobu, o něž v knize jde.

HISTORICKÉ UVEDENÍ DO DNEŠNÍ SITUACE VE VYDÁVÁNÍ LITERÁRNÍCH DĚL

1/

Historický obraz vědeckého zkoumání a vydávání českých a slovenských literárních textů nebyl dosud napsán. A přece má právě textová kritika, textologie, vynikající postavení v dějinách filologie a vůbec společenských věd obou národů. Za zakladatele české filologie a slavistiky je pokládán Josef Dobrovský. Dobrovský zahajoval svou odbornou činnost jako textový kritik. K slavistice byl přiveden tím, že si uvědomil, jaký význam mají pro textovou kritiku bible staroslověnské varianty překladu Nového zákona. Prostřednictvím textové kritiky souvisí metoda Dobrovského s typicky osvícenským vztahem ke skutečnosti, s jeho kriticizmem, s jeho racionalismem. Odtud, z kritické analýzy textů vyrůstají jeho odpovědi na základní otázky historické, literárněhistorické a filologické, v ní je uložen nástroj, který umožňuje stavět hráz legendám, předsudkům, „temnotám starého věku“. Je známo, že jedna z jeho prvních edicí, Fragmentum Pragense Evangelii s. Marci (1778), je věnována biblickému rukopisu pokládanému „více pobožně než učeně“ za Markův autograf.

Jiný příklad historického významu textologie poskytují Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Byly objeveny v letech 1817–18 a zdály se dosvědčovat velkou vyspělost a národní uvědomělost v českém dávnověku. Zjišťo-

vání pravosti nebo nepravosti těchto rukopisů se stalo v druhé polovině 19. století nejen ústřední otázkou ideologie českého národního hnutí, ale zároveň i základní otázkou české vědy. Celá pozitivistická etapa vývoje našich společenských věd se formovala na kritice textů Rukopisů, na výzkumu jejich problematiky paleografické, jazykové, historické, literárněhistorické, sociologické, estetické atd. Nikdy ještě nevystoupila otázka komplexnosti výzkumu jako požadavku vědecké textologie tak ostře do popředí jako při řešení této otázky. Teprve komplexní pohled na Rukopisy mohl přesvědčit o jejich nepravosti, izolované námítky neměly zpravidla takovou váhu a průkaznost. Rukopisné boje, probíhající v několika etapách od dvacátých do devadesátých let 19. století a prodlužované v občasných recidivách, motivovaných většinou politicky, až do třicátých let dvacátého století, prověřovaly zároveň i metody textologie. Vedle svých zjevných úspěchů odhalovaly však i nebezpečí textově kritické spekulace, subjektivismu, a to jak na straně stoupenců pravosti Rukopisů, tak jejich odpůrců.

Dlouho byly zachycovány toliko dějiny rukopisných bojů v 19. století, zejména v pracích Hanušových. Chyběly práce, které by je zhodnotily z hlediska rozvoje vědecké textologie. Ačkoliv bylo v bojích rukopisných užíváno mnoho rozličných postupů při hodnocení pravosti nebo nepravosti textů, zůstávalo teoretické zobecnění použitých metod mimo vědeckou pozornost. Teprve v poslední době vznikl pokus přehlédnout dějiny rukopisového bádání a zhodnotit dosavadní výsledky, k nimž dospěly humanitní vědy. (Rukopis královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání. Sborník Národního muzea, Praha 1969. Za redakce M. Otruby.)

Textologie jako samostatná nauka zůstávala dlouho doménou klasické filologie; metody její textové kritiky byly postupně aplikovány i na texty domácí literatury. Přitom však vznikala řada problémů, která nebyla zvládnutelná

metodami klasické filologie. Při vydávání textů nešlo toliko o texty dochované v pozdních opisech a ve středověkých kodexech, šlo také o edice rukopisů určených k tisku, popřípadě o tisky znovu a kriticky vydávané. K tomu přistupovaly textologické otázky spojené s vydáváním klasiků nové literatury. Nedaly se řešit pouhou aplikací textové kritiky, edice těchto klasiků nebyly neseny toliko zájmy odbornými, měly zpravidla širší společenský dosah.

Je třeba vůbec zdůraznit — potvrzují to připomenuté případy Dobrovského a Rukopisů —, že dějiny textologie nejsou toliko chronologicky seřazenou registrací rozvoje technických prostředků umožňujících všestrannou analýzu textu, jeho očištění od chyb a nedostatků vnášených do něho cizí rukou, ale že zároveň odrážejí dobové vydavatelské potřeby, estetické i mimoestetické vztahy k vydávaným dílům a koneckonců i celý ideologický přístup ke skutečnosti. Historická analýza jednotlivých etap ve vývoji textologie a způsobu vydávání literárních textů bude tedy zjišťovat nejen to, co lze pokládat za trvalý přínos v rozvoji vědecké textologie, ale zároveň i historicky a společensky podmíněný charakter jednotlivých edic i odborné práce spjaté s vydáváním a průzkumem textů.

2/

Dříve než přistoupíme k vylíčení dnešního stavu kriticky připravovaných edic české a slovenské literatury a s tím spojených problémů textologických, připomeneme stručně jednotlivé etapy předcházejícího vývoje textologické problematiky. Všechny etapy jsou charakterizovány tím, že vedle odborně vědeckých zájmů o texty existovaly konkrétní potřeby vydavatelské, které spolurozhodovaly nejen o výběru vydávaných textů, ale i o charakteru edic.

Zmínili jsme se o kritičnosti Dobrovského, charakterizované uvědoměným zájmem o text a jeho čistotu. Osvi-

česká epocha na sklonku 18. století v pracích filologů i historiků docenila význam textologického studia pro lingvistiku, historii i literární vědu. Vedle požadavků vědy tu však byly i požadavky života počínajícího českého národního hnutí, které si uvědomovalo, že špatná úroveň (jazyková i obsahová) soudobé česky psané literatury je mimo jiné způsobena i nedostatečným využitím starší literární tradice. Tuto starší literární tvorbu současníci neznali, byla zatlačena vlnou protireformační literatury, a pokud souvisela s českou reformací, byla dlouho na indexu, popřípadě byla jezuitskými misionáři ničena a pálena.

S bezprostředním zájmem vědy souviselo například dvojí vydání (Candidovo a Ungarovo) Balbínova latinského a do té doby nevydaného spisu *Bohemia docta*, byl veden dokonce spor o kvalitu obou vydání, jehož svědectvím je i Dobrovského spisek *Corrigenda in Bohemia docta* Balbini iuxta editionem P. Raph. Ungar z r. 1779. Pro rozvoj soudobé literatury byl však důležitější veliký pokus Františka Faustina Procházky z roku 1786 vydávat starší české knihy, aby takto „tu škodu, kterouž jednak záhubnost časů, jednak horlivost bez umění někdejších misionářů v Čechách a v Moravě způsobila, vynahradil“. Podnik byl monumentálně zamýšlen, uvázl však brzy pro nedostatek odběratelů. V jednom roce vydal Procházka 14 knih významných památek starší české literatury, mezi nimi kroniky Dalimilovu a Pulkavovu, cestopis *Prefátův* a humanistické překlady vydávané Danielem Adamem z Veleslavína. Dobrovský vysoko oceňoval tuto činnost Procházkovu, neboť jí dávala starší česká literatura podle jeho přesvědčení nové literatuře vzory, které mohly aspoň zčásti „zabránit úplnému úpadku české řeči“.*

* J. Dobrovský, *Dějiny české řeči a literatury*. Přel. B. Jedlička, Praha 1951. Str. 136.

Procházka svou edici koncipoval jako edici čtenářskou. Vydávané knihy opatřoval předmluvou, vysvětlujícími poznámkami, pořizoval z některých spisů toliko „výtahy“, vynechával místa nevhodná hromaděním hrůzy, nábožensky netolerantním stanoviskem a podobně. Jen při edici Dalimilovy kroniky (Kroniky boleslavské) doplňoval svůj výchovný zřetel odborným hlediskem textologickým. Především nechtěl pouze věrně otisknout Ješínovo vydání Dalimila z roku 1620, ale pokusil se o kritické vydání textu s přihlédnutím ke čtyřem starým rukopisům. Chtěl také uchovat i „starodávnou řeč“, ale čtenářský charakter edice nakonec zvítězil; od 15. kapitoly sáhl k modernizaci češtiny. Pozorujeme tedy, jak se již v této první větší edici starších textů dostávaly do rozporu aktuální zájmy čtenářské se zájmy odbornými. Tento rozpor byl pocítován tím ostřeji, že se v epoše osvícenské neobyčejně zvýšil smysl pro kritický přístup k vydávanému textu.

Kritický zřetel byl v následující etapě obrozenského vývoje literárního v prvé polovině 19. století spíše oslabován a podřizován velkolepým koncepcím české a slovenské dějinné i literární minulosti. Vznik Rukopisů byl na jedné straně umožněn tím, že odborné znalosti o středověkých literárních textech byly relativně na vysoké úrovni (Hanka byl žákem Dobrovského), na druhé straně tento „objev“ spoléhal na to, že textově kritická hlediska budou utlumována emocionálním vztahem k těmto svědectvím dávné české velikosti. Důsledná snaha o uplatnění přísných textově kritických zřetelů v atribuci se projevila v Dobrovského článku *Literarischer Betrug* z roku 1824, prohlašujícím Zelenohorský rukopis za padělek. František Palacký a Pavel Josef Šafařík rozvíjeli naproti tomu ve spise *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache* (1840) svou vědeckou představitost, aby obhájili pravost této památky v souladu se svým národně probuzeneckým zájmem.

Rozpory vyplývající z této situace měly vliv i na způ-

sob vydávání literárních památek. Starobylá skládání vydávaná Václavem Hankou (6 dílů, 1817–1824) měla zpřístupnit starší české památky od 13. do 15. století (mimo jiné i Alexandreidu, tzv. skladby Hradeckého rukopisu, Tristrama, Tkadlečka). Iniciátorem vydání 1. svazku Starobylých skládání byl Dobrovský, předmluvu k němu napsal Josef Jungmann, který v minulosti hledal estetické i jazykové hodnoty schopné povzbudit soudobou literaturu. Nebyl na závalu starobylý jazyk (zachovat jeho neporušenost sliboval Hanka od začátku), neboť starobylost se těšila úctě. Přesto však Hanka nebyl vydavatelem pečlivým (druhý svazek přinesl celý oddíl Poznámání od Dobrovského, opravující chyby ve výkladu slov v prvním svazku). Vedle toho Hanka přizpůsoboval text svým představám. V jeho edici Dalimila, v roce 1849, se to projevilo i rekonstrukcí „nejdávnějšího čtení“, tj. převodem textu z bezrozměrného verše do předpokládaného původního verše osmislabičného.

Živý a esteticky umocněný vztah k české literární minulosti způsobil, že generace obrozeneckých vědeckých pracovníků (Palacký, Jungmann, Čelakovský, Šafařík, Erben) vydávala velké množství památek staré literatury. Výsledky této vydavatelské činnosti byly reprezentovány především monumentálním Výborem z literatury české I (1845), II (1868), v němž byl sice vysloven požadavek kritického vydání, ale na první místo byl postaven zájem čtenářův („milovníkům literatury práce naše poněkud stačí“), zatímco „zkoumatelé jazykovědy“ byli odkazováni k „rukopisům a pramenům samým“.

V druhé polovině 19. století a na počátku 20. století se vztah k staré české literatuře a vůbec k literatuře předbělohorské začal měnit. Rozvoj nové české literatury spjaté s novými životními problémy, vznik klasických děl této nové literatury, její rychle vzrůstající jazyková kultura, to vše stavělo do pozadí literaturu vzniklou v období feudalismu. Nová literatura se emancipovala od literatury

staré, díla staré literatury si nemohla činit nárok na to, aby se stala předmětem živého estetického vnímání. Shodně s tím se mění i vydavatelský vztah k těmto dílům. Od osmdesátých let se tato díla stávají doménou vědeckého zájmu, mění se v pramen sloužící k poznání starého jazyka, historie, staré literární kultury.

Mladogramatická škola filologická vypracovala metody zkoumání vývoje jazyka. Tento vývoj se dal zjišťovat jen s pomocí přesně vydaných pramenů. Zatímco obrozenecká vydání přepisovala text zpravidla do nového pravopisu, přibývá od sklonku 19. století vydání transliterovaných, která reprodukují památku v její původní podobě, neboť z každého detailu lze vyvozovat odborné závěry pro vývoj jazyka nebo literárních památek. Hlavní představitel nové jazykovědné školy Jan Gebauer opřel také po podnětech Antonína Vaška boj proti pravosti Rukopisů (Poučení o padělaných RKZ, 1888) o jazykovědný rozbor jejich textu. Věnoval se především své Historické mluvnici, sám však vydal i několik staročeských památek. Ve své edici Nové rady Smila Flašky (1876), která zahájila sbírku Památky staré literatury české vydávanou v Matici české, se podrobně obíral pravidly pro přepis staročeských textů. Jeho vrstevníci (Antonín Truhlář, Jan Václav Novák, Ferdinand Menčík, Václav Flajšhans) a žáci (Emil Smetánka, Stanislav Souček, František Ryšánek, Josef Straka, František Šimek) vydali mnoho textů staročeské literatury časopisecky i knižně, většinou ve Sbírce pramenů ku poznání literárního života, vydávané Českou akademií věd a umění; sloužily takřka veskrze účelům vědeckým. O převážně jazykovědném hledisku svědčí i ta okolnost, že se zpravidla vydával toliko text jednotlivých rukopisů, zatímco rekonstrukce literárních děl, jejich archetypu, se podnikala jen výjimečně. Odborně vědecký charakter měly i edice vydávané v Akademii ve sbírce Novočeská knihovna od roku 1917. Byly věnovány dílům literatury novější, ale jen takovým, která byla sice mimo

okruh živého čtenářského zájmu, ale měla přitom historickodokumentární význam, například Puchmajerovy almanachy (vydávané Jaroslavem Vlčkem), Lindova Záře nad pohanstvem (vydaná Janem Máchalem) aj. Odtud i metoda vydávání, která zpravidla až na pravopisnou modernizaci se blížila věrné reprodukci původního textu.

Mnohem většímu zájmu čtenářské veřejnosti se těšily edice klasiků a spisovatelů nové literatury. Již na sklonku obrození vycházely sebrané spisy některých žijících spisovatelů (např. Jungmannovy), od počátku šedesátých let ve shodě s rozvojem kulturního a politického života vzniká přímá potřeba pečovat o zajištění kontinuity literárního života vydáváním spisů zemřelých nebo starších autorů. Vydávání sebraných spisů významných autorů se stává součástí nakladatelského podnikání, na nakladatelích záleželo, do jaké míry se postarají o editory schopné zajistit odbornou kvalitu edice. Na počátku let šedesátých začal nakladatel Ignác L. Kober vydávat Spisy výtečných českých básníků novověkých, v nichž vedle spisů Fr. Rubše, J. J. Langra, V. K. Klicpery, M. Zd. Poláka vyšly též poprvé Sebrané spisy K. H. Máchy (1862; pokus o vydání těchto spisů v roce 1845 nebyl dokončen). V letech 1869–1895 vydával Kober Národní knihovnu, v níž vyšlo 92 svazků 35 spisovatelů. Zásluhy této knihovny, kterou zprvu řídil Václav Bolemlr Nebeský, byly veliké, přitom však sama ediční technika byla na nízké úrovni a byla zcela závislá na jednotlivých vydavatelích. Jazykové a stylistické úpravy textů byly běžnou zvyklostí. Zvláště nepříznivě působil v sedmdesátých a osmdesátých letech jazykový purismus, který stavěl editora nad text autorův a vedl k opravám podnikaným ve jménu předpokládané jazykové dokonalosti a českosti. Nejprůzračnější bylo po této stránce vydání Babičky Boženy Němcové, pořízené moravským filologem Františkem Bartošem v roce 1887. Odpor proti porušování autorského textu vycházel především od spisovatelů

(zejména od Vrchlického), kteří spatřovali v tomto počínání nejen hluboký zásah do autorských práv, ale i jazykovou nivelizaci vydávaných textů.

Nový zájem o vydávání klasiků byl podnícen oživením literárněhistorického studia v letech devadesátých. Tehdy vystoupil Jaroslav Vlček se svou koncepcí Dějin české literatury. Mimoto právě v devadesátých letech vznikaly spory o tradice české literatury (v roce 1896 byl například veden boj o Háľka). V souvislosti s tím poukazoval zejména básník Josef Svatopluk Machar na špatný stav edicí českých autorů 19. století. V roce 1897 napsal v Naší době: „Prošlo jubileum stoletých narozenin Kollárových, ale nenašlo se nakladatele, který by vydal v definitivním kritickém souboru jeho spisy. Blíží se jubileum Čelakovského, ale jeho spisů existuje jen ono ohavné vydání, které má bůhví kdo na svědomí, a v nákladu Kober. Spisy Máchovy, Koubkovy jsou rozebrány. Spisy Havlíčkovy upravil si p. Tůma, jak chtěl. Výbor spisů Sabinových, Rud. Pokorného, Fr. Chalupy atd., atd. — naši nakladatelé jsou podivní patroni!“

Vlčkův spolupracovník Jan Jakubec, zabývající se především autory obrozené literatury, zahrnul v článku Organizujme práci na prospěch novočeské literatury (Naše doba 6, 1899) edice klasiků novočeské literatury do programu literárněvědného zkoumání.

V roce 1904 přistoupilo nakladatelství J. Laichter k vydávání edice Čeští spisovatelé 19. století, která měla vyhovět těmto novým tužbám veřejnosti i odborné literární historie. Redaktorem edice byl J. Vlček, který sám také vydával spisy Máchovy a Háľkovy. Mimoto vyšly ve sbírce sebrané nebo vybrané spisy B. Němcové, Čelakovského, Havlíčkovy, Sabinovy, Pflégrový. Ziskem edice bylo první vydání korespondence B. Němcové M. Gebauerovou. Sbíрка vycházela do roku 1921.

V roce 1906 ohlásil nakladatel B. Kočí konkurenční edici Knihovnu českých klasiků beletristů, která umožnila

v úsporně sázených tlustých svazcích opatřit si levně sebraná díla Rubšova, Máchova, Tylova, Němcové, Havlíčkova, Hálkova, Klicperova, Chocholouškova a Sabinova. Kočí realizoval svůj program v krátké době pěti let.

Existence těchto dvou knihoven vedla k výměně názorů o způsobu vydávání literárních textů. V roce 1906 srovnal V. Flajšhans (v Národních listech 12. 5. 1906) Sebrané spisy K. H. Máchy vydané J. Štastným v Kočího knihovně se svazkem Máchových próz vydaných J. Vlčkem v Laichtrově knihovně Čestí spisovatelé 19. století. Flajšhans pokládal Štastného vydání za přesnější v reprodukci původního textu a Máchova pravopisu (i s chybami), a dával mu proto přednost před vydáním Vlčkovým. Vlček se bránil brožurou Několik slov o našich vydáních „Českých spisovatelů 19. století“ (1906). Odmítal jazykovou a stylistickou modernizaci textu starších spisovatelů, ale odmítal i edice fotograficky věrné. Ideálem byl text podávaný moderním pravopisem a zbavený všech tiskových chyb a pozdních zásahů, pokud je lze zjistit. Na tomto stanovisku stál i J. Jakubec v recenzi Nové vydání starších spisovatelů českých (Naše doba 14, 1907); nejen v tomto článku, ale i ve svých edicích (Čelakovského, Ant. Marka, Heka, Kollára) spojoval nejlépe zřetel k autentickému textu se zřetelem k čtenáři a vytvořil takto zásady, jichž se přidržovali nejlepší editoři tohoto období (několik relativně dobrých edicí vyšlo například ve Světové knihovně).

Přehlížíme-li vydavatelskou činnost v období mezi oběma světovými válkami, pozorujeme, že se v ediční praxi uplatňují v rozličném odstínění obě hlediska zastávaná ve sporu kolem roku 1906. Vedle těch, kdo hájili stanovisko věrné reprodukce původního textu a kdo setrvali na diplomatickém otisku, byli jiní, kdo kladli do popředí nejen pravopisnou úpravu textu, ale i jeho revizi směřující k odstranění chyb a zjevných porušení textu. A byli i ti, kdo prováděli jazykovou a stylistickou modernizaci textu

ve snaze přiblížit autora čtenářům. Tato poměrně velká diferenciace ve vztahu k textu byla ovšem motivována i odlišnými funkcemi jednotlivých edicí vědeckých nebo čtenářských, edicí určených mládeži nebo školnímu vyučování.

Působil však i obchodní zájem nakladatelů, libovůle editorů, zdůrazňujících svůj individualizovaný přístup k vydávaným textům, nedostatek organizace vědecké práce. Vycházela sice řada pozoruhodných edicí, především sebraných spisů jednotlivých autorů, z větších sbírek připomeňme aspoň knihovnu Pantheon a svazky pečlivě vydávané bibliofilské edice Hyperion. Jelikož však takřka každý editor měl své zásady, které uplatňoval jen více méně důsledně, trpěla tím kvalita edicí a jejich spolehlivost. O zachycení všech autorových osobitostí včetně pravopisných chyb usilovali editoři K. H. Máchy František Krčma (Dílo K. H. Máchy, 1928—29) a Karel Janský (Dílo K. H. Máchy, 1948—50). Žák Jaroslava Vlčka Miloslav Hýsek propracoval metodu edicí odstraňujících zjevné nedostatky a porušení textu. Jeho edice (především vydání Spisů Ot. Březiny, 1933) vynikaly komentářem, osvětlujícím historii vzniku vydávaného díla. Četné edice Miloslava Novotného, objevené materiálově (zejména mnoho pozornosti věnoval vydávání díla Nerudova a díla B. Němcové, 1928—30), byly nevyrovnané v edičních zásadách, často až diplomaticky strohých, jindy velmi liberálních.

Obdobné tendence, jaké se projevovaly ve vztahu k textu při vydávání českých klasiků, projevovaly se i na Slovensku ve vztahu k slovenským autorům. Slovenský spisovný jazyk se konstituoval teprve v čtyřicátých letech 19. století, a procházel proto ještě dlouho etapou stabilizace a rychle se proměňující normalizace. Tento fakt měl přirozeně i svůj odraz ve vydavatelské praxi. Editoři podrobovali starší texty jazykové úpravě, přizpůsobovali jazyk autorů spisovné normě, popřípadě uplatňovali svá

osobní hlediska na autorův text. Tento postup uplatňoval i Jaroslav Vlček (například v edici díla Janka Kráfa z roku 1893), týká se to však i mladších edicí Jozefa Škultétyho, Štefana Krčméryho aj.

V třicátých letech působením Pražského lingvistického kroužku se prohlubuje studium jazykových a estetických kvalit textu. Velká pozornost byla věnována zvukové i sémantické výstavbě jazyka uměleckých děl a bylo podrobně analyzováno působení jednotlivých jeho složek na estetický charakter textu. Odtud požadavek respektovat v edicích takové jevy, které bývaly ve vydáních staršího typu normovány (například kvantita) a které přitom byly důležité pro posouzení stylistické individuálnosti jednotlivých autorů. Proti mechanistickým hlediskům, směřujícím k důslednému normování určitých jevů (v pravopise, v hláskosloví nebo tvarosloví) nebo k normalizačním zásahům ve směru dodržování metrické osnovy verše, byl postaven respekt k autorskému jazykovému i uměleckému povědomí, respekt k principu stylistické diferenciaci, který rozhoduje o občasných nepravidelnostech. Předmětem zkoumání se staly stylistické varianty a stylistická geneze textu v jeho uměleckých kvalitách (srov. studii J. Mukařovského Varianty a stylistika z r. 1930). Po této stránce většina starších edicí klasiků české a slovenské literatury nevyhovovala. Stalo se zjevným, že práce editora není myslitelná bez znalostí lingvistických a bez zřetele k jazykově estetickému charakteru literárního díla. Tento zřetel se neuplatňoval jen v edicích nové literatury, ale i literatury starší (edice Romana Jakobsona nebo Jana Vilikovského).

Dříve než se tyto poznatky mohly plně rozvinout v praxi, vytvořila okupace a protifašistický boj nový vztah k staršímu literárnímu dědictví. Stalo se předmětem obnoveného živého zájmu, v dílech autorů minulých generací, především z období národně osvobozovacího zápasu, byly vysloveny myšlenky a požadavky, které se staly

nově aktuálními. V nich hledali čtenáři posilu i ochranu proti moci nacistů i proti jejich ideologii. Okruh starší literatury, který byl aktualizován, se ve srovnání s předcházejícím obdobím podstatně rozšiřoval. Literatura minulých dob byla schopna suplovat současnou literaturu podléhající cenzuře. Za těchto okolností se kladla stále naléhavěji otázka, jak starší autory vydávat.

V letech 1939–41 proběhly v tisku dvě ankety na téma „upravovat nebo neupravovat“, první v Hovorech o literatuře (3, 1939, č. 16–19) a druhá v Panoramě (1941, str. 35/38). Někteří účastníci ankety byli pro neporušení znění původních textů. Dovozovali, že čtenáři mají zpravidla smysl pro domácí kulturní tradici a že jsou proto jakékoliv úpravy zbytečné. Spisovatelé naproti tomu se stavěli na stanovisko úpravy. Ivan Olbracht, který právě vydával Blouznivce našich hor svého otce Antala Staška, podrobně ukazoval, jak změna estetického cítění způsobuje, že řada stylistických obrátů nebo obrazných pojmenování obvyklých v dílech starších autorů narazí na neporozumění nového čtenáře, který má sklon vidět v nich překonaná nebo zautomatizovaná klišé, jimž se soudobí spisovatelé vyhýbají. Proto navrhoval „přibližovat jazyk autorův jazyku dnešního čtenáře“ a „naplňovat bývalou silou estetický účín vět, kde vyprchal“. Třetí skupina účastníků soudila, že je třeba pružně přihlížet k úkolům edicí. Vždy však musíme mít na mysli, že úpravy mají své meze. Jazykový tvar díla není jen vnější slupkou díla, souvisí s jeho celým, historicky daným charakterem, proto upřílišněná modernizace jazyka může přivodit „disharmonizaci složek literárního díla“ (Bohuslav Havránek). Z anket bylo zřejmé, že bude třeba rozlišovat tvůrčí oživení díla, které může provádět zpravidla zase spisovatel (tak si počínal Olbracht nejen při úpravě Staškova povídkového cyklu, ale i při aktualizaci úpravě starých českých kronik, Bidpajových bajek nebo biblických příběhů nebo Prescottových Dějin dobytí Mexika), a edicí,

které mají na mysli dnešního čtenáře, ale přitom respektují autorův text v jeho podstatných vlastnostech jazykových, stylistických, estetických.

Samo rozkolísání názorů na vydavatelskou činnost, jehož svědectvím jsou zmíněné ankety, mělo svůj odraz ve vydavatelské praxi. Tak například knihovna Národní klenotnice, v níž od roku 1939 vycházela díla nebo zajímavé dokumenty starší literatury, neměla žádné pevné vydavatelské zásady, každý editor měl jinou představu o vydávání, zodpovědný vztah k autorovu textu přestal být rozhodujícím kritériem jeho činnosti, ediční praxi ovládl subjektivismus. Běžnou úroveň převyšovala kritická edice spisů Erbenových (1938—40) zásluhou hlavního redaktora Antonína Grunda.

V období ohrožení republiky a okupace ožil čtenářský zájem též o díla předobrozenského písemnictví. Přibývalo transkribovaných edicí, velkých souborů věnovaných jednotlivým obdobím starší literatury; záslužná byla zvláště ediční činnost Jana Vilikovského (lit. 14. století), Bedřicha Václavka (knížky lidového čtení, jarmareční písně) a vydavatelů barokní literatury (J. Vašica, V. Bitnar a Zd. Kalista) a sbírek přímo věnovaných starší literatuře (Odkaz národu, Sloupové pamětní). Z edičního hlediska je zajímavé, že vyšel i novočeský překlad staročeské památky Legendy o sv. Kateřině (J. Hrabák).

3/

Nová situace po roce 1945 kladla nové požadavky na všechny, kdož byli pověřováni edičními úkoly, tj. na složky nakladatelské i odborné. Bylo zřejmé, že nové úkoly nelze zvládnout bez promyšleného plánování a bez hledání cest a edičních forem, které by nejlépe odpovídaly daným cílům. Zatímco v období kapitalistického naklada-

telského podnikání bylo vydávání klasiků předem určováno zájmem nakladatele, který s konečnou platností rozhodoval o profilu edice i o jejím rozsahu, kryje se nyní zájem nakladatelský se zájmem veřejným. Zatímco dříve byla v mezích stanovených nakladatelem ediční práce (tj. výběr textu, zpracování textu i komentáře) závislá na soukromé iniciativě editorově, na jeho pojetí ediční techniky, na jeho pečlivosti, na míře jeho pocitu odpovědnosti, stává se nyní celá ediční problematika předmětem soustavné odborné péče, která se snaží zbavit textovou kritiku i ediční techniku libovůle, která usiluje, aby vydávání bylo postaveno na spolehlivý vědecký základ, a která zajišťuje redakční kontrolou maximální spolehlivost vydávaných textů.

Důsledky této zásadní změny se nemohly projevit v ediční praxi ihned v plně šíři. Plnění nových požadavků bylo závislé na připravenosti vydavatelských, redakčních i vědeckých pracovníků, kteří si teprve postupně uvědomili dosah nových úkolů a kteří se též postupně zbavovali zvyklostí nebo i předsudků z dob minulých. Bylo třeba teprve vytvořit instituce schopné převzít odpovědně řízení této práce, a to jak v oblasti redakční práce nakladatelské, tak ve vědeckých ústavech.

První předpoklady pro zvýšení úrovně textologické a vydavatelské praxe vytvořily Kritické ediční zásady pro vydávání novočeských autorů, které vyšly ve Věstníku České akademie věd a umění v roce 1947. Shrnovaly v podstatě zkušenosti, k nimž dospěli nejlepší editoři starších generací (zejména J. Jakubec), přihlížely však i k požadavkům, které vyplynuly z poznatků získaných v Pražském lingvistickém kroužku. Rozlišovaly vydání vědecká (s kritickým aparátem nebo bez něho) a vydání čtenářská. Cílem vědeckého vydání bylo „sdělit autentický text čtenáři a vytvořit základ pro všestranné vědecké bádání“. Vydání čtenářské se pokládá za „neméně odpovědné než vydání kritické“. Zpravidla bývá jeho podkladem vydání

kritické; pokud není, tedy definitivní vydání autorovo. Předpokládalo se, že bude třeba připravovat čtenářská vydání kritickou metodou a že bude třeba je opatřovat ediční poznámkou. Stanovené rozdíly v textu mezi vydáním kritickým a čtenářským neměly být hluboké, čtenářské vydání šlo o trochu dále v úpravách pravopisných, obě vydání respektovala však důsledně jazyk originálu, a to i tehdy, byl-li v rozporu se soudobou normou. Obdobou českých edičních zásad byl na Slovensku Návrh zásad pre vydavanie rukopisných a tlačených pamiatok slovenskej literatúry, vypracovaný v Literárněvědném ústavě Slovenské akademie věd a umění začátkem roku 1950. České a slovenské návrhy byly vydány s tendencemi normalizačními, byly však přitom jen rámcové a umožňovaly odůvodněné odchylky. I v otázce výchozího textu netrvaly důsledně na posledním vydání vyšlém z ruky autorovy.

Vlastní vydávání klasiků zajišťovala kulturně politická směrnice, která si kladla v roce 1948 za cíl zpřístupnit literární dědictví v edicích, které by umožňovaly zhodnotit je v jeho kvalitách ideových i uměleckých. Pro další rozvoj vydavatelské techniky měly základní význam především tři podniky. V roce 1948 dal prezident republiky iniciativu k vydání velkého souboru díla Aloise Jiráska, nového typu vybraných spisů, které měly zahrnout z Jiráskova díla všechno, co je v něm čtenářsky živé. Soubor vyšel ve velkých nákladech v letech 1949–1958 s titulem Aloise Jiráska Odkaz národu v 32 svazcích v redakci a s doslovy Zdeňka Nejedlého. V témže roce 1948 vyšla z ministerstva informací iniciativa k založení Národní knihovny, která pomáhala čtenářům vytvořit profil celé české literatury v jejích živých a stále ještě tvořivých hodnotách, přístupných široké obci čtenářské. Knihovna, vydávaná zprvu nakladatelstvím Orbis, později Státním nakladatelstvím krásné literatury (nyní Odeon), měla odpovědi poválečnému nedostatku knih a její svazky byly

přednostně dodávány do nově zakládaných lidových knihoven. V roce 1950 založilo nakladatelství Československý spisovatel edici Knihovna klasiků (rovněž tato edice přešla do SNKL), do jejíhož programu zařadilo i sebrané spisy některých českých klasiků. Tyto tři reprezentativní typy edicí, edice vybraných spisů, knihovna vybraných děl a edice sebraných spisů, vytvářely podněty pro odbornou práci. Všechny edice vedle toho vycházely z nového kolektivního pojetí vydavatelské práce a obracely se k vědeckým pracovníkům a vědeckým institucím se žádostí o spolupráci, popřípadě se žádostí o převzetí odborné péče o celou edici. Pro rozvoj textologie měly význam především dvě edice, Národní knihovna a Knihovna klasiků; v Jiráskově Odkazu národu vedla ideová hlediska v některých případech k neorganickému porušování Jiráskova textu.

Rozsah redakčních úkolů byl v Národní knihovně poměrně veliký, byla tam vydávána díla mnoha autorů z rozličných období literárního vývoje. Proto byla vytvořena poměrně široká ediční rada z předních odborníků literárněvědných, jazykovědných a z pracovníků nakladatelských, která si stanovila za úkol nejen zajistit program sbírky po stránce ideové a odborné, ale i spolehlivost a pečlivost textové stránky, takže se tato knihovna stala po stránce textové vzorem pro všechny ostatní edice klasiků. I tu ovšem nedařilo se vše najednou, i tu se redakce dopustila některých omylů, poněvadž neměla zprvu zcela jasno o celkovém profilu knihovny, i tu první svazky nebyly ještě na výši po stránce textově ediční; důležité bylo, že tu bylo vytvořeno redakční fórum, které promýšlelo otázky spojené s vydáváním klasiků, diskutovalo o doslovecích, pečlivě kontrolovalo ediční práci. Tato praxe umožňovala vychovávat postupně editory, kteří nejen nalézali v redakci oporu pro svou práci, ale nadto si uvědomovali, že řešení jednotlivých konkrétních otázek textu i jeho vydávání musí být podloženo zásadní úva-

hou, odpovídající jak povaze daného díla, tak i účelu edice. Zároveň se tu uplatňovalo poznání, že ediční práce je toho druhu, že její kvalitu nemůže zajišťovat jen sám editor, jak tomu bylo až do té doby, ale že výsledky editory námahy se mohou uplatnit v plné míře a spolehlivosti jen tehdy, prochází-li jeho práce koordinující kontrolou již přímo v kolacích s výchozím textem nebo s rukopisy a v celkové revizi připravovaného textu.

Národní knihovna dospěla v roce 1968 k pětaosmdesátému svazku, celá edice bude mít kolem 120 svazků. Vydané svazky, zabírající díla relativně velkého počtu spisovatelů (Klicpera, Čelakovský, Mácha, Tyl, Rubeš, Němcová, Erben, Havlíček, Frič, Neruda, Hálek, Šolc, Heyduk, Světlá, Arbes, Stroupežnický, Čech, Vrchlický, Třebízský, Jirásek, Winter, Stašek, Rais, Holeček, Herben, Baar, Nováková, Klostermann, Šimáček, Herrmann, Mrštík, Machar, Sova, Bezruč, Dyk, Mahen, Neumann, Hašek, Hora, Wolker, Šrámek, Olbracht, Majerová, Tilschová, Benešová, Čapek, Vančura), umožnily seznámit se s textologickou problematikou jednotlivých autorů i jednotlivých období, vytvořit si zkušenosti v řešení otázek výchozího textu, v posuzování jeho vztahu k ostatním pramenům (rukopisům, časopiseckým otiskům atd.), v hodnocení jazykových nebo pravopisných zvláštností a tím i v otázce přípravy kanonizovaného textu vydávaného díla. V čele redakční rady stál zprvu Albert Pražák, pak Jan Mukařovský, řešení lingvistických otázek řídil zprvu Bohuslav Havránek, výkonným redaktorem, zajišťujícím textově kritickou úroveň knihovny, je Rudolf Skřeček.

Nové metody práce byly organizačně zajištěny tím, že v roce 1953 převzal péči o Národní knihovnu Ústav pro českou literaturu Československé akademie věd, který byl již od roku 1950 pověřen též péčí o sebrané spisy českých spisovatelů vydávané v Knihovně klasiků. Takto bylo vytvořeno v Ústavě pro českou literaturu jednotně řízené

ediční středisko, v němž se shromažďovaly zkušenosti čtených editorů a kde vznikaly podmínky pro řešení složitějších problémů textologických.

Zatímco Národní knihovna měla na mysli tzv. čtenářský typ edice, objevily se v Knihovně klasiků možnosti usilovat o edici kritickou. První svazky Spisů Boženy Němcové a Jana Nerudy, vydané v této knihovně, ještě kolísaly mezi oběma typy, postupně však se dospělo k závěru, že je účelné pokládat českou řadu Knihovny klasiků za edici kritickou. Soudilo se, že uvědomělý vztah k literárnímu dědictví se nemůže projevat jen v konzumování jeho hodnot (tomu slouží čtenářské vydání), ale musí být provázen i péčí o jeho spolehlivé dochování a poznání. Do české řady Knihovny klasiků byli a budou tedy zařazováni postupně jen ti autoři, jejichž dílo pro svůj základní význam v dějinách novější české literatury vyžaduje soustavné poznání a pečlivý průzkum po stránce textové. Zatím byly v redakci Ústavu pro českou literaturu do edice zařazeny Spisy Boženy Němcové (hlavní redaktor B. Havránek, redakční sekretář R. Havel, vyšlo v 15 svazcích v letech 1950—1960), Spisy Jana Nerudy (hlavní redaktor J. Mukařovský, redakční sekretář K. Polák, pak A. Haman, vyjde ve 40 svazcích, dosud od r. 1950 vyšlo 35 svazků), Spisy Josefa K. Tyla (hlavní redaktor A. Grund, pak Vl. Štěpánek, redakční sekretář M. Kačer, pak M. Otruba, plánováno v 25 svazcích, dosud vyšlo od roku 1952 13 svazků), Spisy Jiřího Wolkra (hlavní redaktor A. M. Píša, vyšlo ve 4 svazcích v letech 1953—1954), Spisy Karla H. Máchy (hlavní redaktor Jan Mukařovský, redakční sekretář R. Skřeček, vyjde ve 3 svazcích, od roku 1959 vyšly 2 svazky), Spisy Stanislava K. Neumanna (řídí redakční rada, redakční sekretářka M. Chlívková, vyjde v 19 svazcích, od r. 1962 vyšlo 6 svazků).

Zatímco byl dříve charakter ojedinelých kritických edicí závislý převážně na spolehlivosti editora, který také

sám řešil všechny textologické otázky, byly i kritické edice postaveny nyní na kolektivní základ. Byl vytvořen jednotný pracovní proces, v němž redakce jednotlivých spisů spolu s pracovníky Ústavu pro českou literaturu promýšleli všechny otázky spjaté s kritickým vydáním. Úspěch byl zpravidla závislý na komplexním výzkumu textu. Zprvu vadila nedostatečná příprava pracovníků pro úkoly ediční. Odborníci literárněhistoričtí nebývají dost dobře připraveni k tomu, aby řešili jazykovou stránku svého edičního úkolu. Odborníci jazykovědní naproti tomu nebyli dostatečně připraveni pro řešení úkolů literárněhistorických. Mimoto textová kritika jako odborná disciplína vyrůstala na edičních úkolech spjatých s vydáváním textů antické literatury nebo textů středověkých a neuvědomovala si dostatečně specifičnost úkolů, které jsou spjaty s vydáváním textů literatury novější doby. Bylo proto třeba pro nové ediční úkoly školit pracovníky.

Okolnost, že se teprve postupně vyjasňovaly ediční úkoly a že se postupně formovaly kádry editorů a instituce zajišťující jejich vedení, měly přirozeně vliv na jednotlivé edice, na jejich kvalitu a typy, na představu kanonizovaného textu, na charakter edičního aparátu, v němž byly obsaženy výsledky vědecké fixace autora textu.

Především se ukázalo zbytečným rozlišování textu kritické edice a textu čtenářské edice. Vyvinula se taková praxe, že se kritické vydání od čtenářského neliší textem, ale toliko charakterem komentářů. Úkolem všech kriticky pořízených edicí je vypracovat text, který je 1. autentický, tj. vychází z pramenů pokud možno autorsky ověřených, 2. kriticky revidovaný, je zbaven koruptel, tiskových chyb, autorových omylů, cenzurních nebo jiných zjištěných zásahů, pokud jsou v rozporu s autorovými úmysly, a který je popřípadě i sjednocován a vyrovnáván v duchu tendencí obsažených v textu autorově (například odstraňování kolísání), a 3. který je uveden v sou-

lad s povahou dnešní pravopisné (popř. i grafické) normy. Kanonizovaný text je cílem odborné textologické práce při přípravě edice, proto je neúčelné vytvářet jeho dvojitě znění. Tento cíl nemůžeme ovšem chápat mechanicky a staticky. Takto daný cíl sice určuje směr naší práce, ale realizace tohoto úkolu vyžaduje stálého úsilí, jehož výsledky jsou závislé i na pokroku v textové kritice, na nově objeveném materiálu, na našich znalostech jazyka i pravopisné normy v době vzniku díla i na proměnách dnešní pravopisné normy. Rozhodující je fakt, že text, k němuž jsme dospěli na podkladě odborné textologické práce, má charakter závazný, tj. měl by být co nejvěrněji a bez dalších úprav přetiskován ve všech edicích, které nemají charakter vydání základních, tj. nevycházejí z nové kritické revize všeho materiálu rozhodujícího o konečném znění textu. Výjimku tu mohou tvořit jediné edice pro mládež do 15 let.

Právě proto, že texty připravované kriticky se stávají normou i pro jiné edice, byla jim v Knihovně klasiků věnována velká pozornost a jejich přesnost a spolehlivost byla zajišťována obdobně jako v Národní knihovně nejen redakčním projednáváním základních, popřípadě sporných otázek, ale další (zpravidla dvojitě) kontrolou práce editorovy, která spočívá nejen v kolaci, ale v ověřování všech editorových řešení textů na podkladě všech materiálů, jež jsou rozhodné pro fixaci textu. Kolektivní (opponentské) zajištění edic stává se takto příkazem a zkušenosti získané v Národní knihovně i v Knihovně klasiků se přenášejí i do jiných edic klasiků, popřípadě se uplatňují i v redakční praxi nakladatelství.

Přibýlo editorů, těch, kdo se zabývají vydáváním nebo studiem textů jednotlivých autorů, popřípadě i širšími problémy textologie. Uvádím zde v abecedním pořádku aspoň několik: Jaromír Bělíč (Havlíček), Milan Blahynka (Nezval), Miroslav Červenka (Bezruč, Březina, obecné textologické otázky), Karel Dvořák (Čelakovský, Mácha,

textologie folklóru), Aleš Haman (Neruda), Bohuslav Havránek (Němcová, obecné otázky textologie), Oldřich Králík (Mácha, Bezruč), Emanuel Macek (F. X. Šalda), Mojmír Otruba (Tyl, Šolc), Antonín M. Piša (Wolker, Neumann, Hora, Majerová, Seifert), Karel Polák (Neruda, Arbes), Rudolf Skřeček (Mácha, Němcová, Jirásek, obecné otázky textologie), Josef Špičák (Světla), Vladimír Štěpánek (Tyl), Břetislav Štorek (Bezruč, Březina, obecné otázky textologie), Jarmila Višková (obrozenské texty), Felix Vodička (Neruda, obecné otázky textologie), Zina Trochová (Weiner).

V ediční praxi se ukázalo, že Kritické ediční zásady z roku 1947 již nedostačují a že musí být doplňovány zkušenostmi z Národní knihovny i z Knihovny klasiků. Teprve po dlouhém ověřování správnosti dosavadní cesty se odhodlala pracovní skupina Ústavu pro českou literaturu předložit širší veřejnosti tuto příručku ediční činnosti. Chce shrnout dosavadní zkušenosti, nechce však vytvořit strohou normu. Ve shodě s dnešními teoretickými poznatky chce podněcovat ke zvýšení úrovně všech našich edicí, která se vedle kvality vydávaného díla a vedle výtvarné kultury projevuje dnes i odborně kritickým zřetelem věnovaným textu díla.

Pokud jde o způsob vydání textu, přestali jsme spatřovat vrchol vědeckosti v tzv. diplomatickém vydání, nepřístupném širší obci čtenářské a obvykle neplodném i z hlediska textově kritického. Diplomatická edice má svou cenu jen v případech zvláštních (například při otisku některých autorsky nedotvořených náčrtů, dokumentů nebo poznámkového materiálu) a lze ji uskutečnit nejlépe metodami fotografickými. Ani korespondenci dnes nevydáváme zpravidla diplomaticky. Obdobně jako v edicích jednotlivých děl není ani při vydávání korespondencí cílem edice poznání osobitých znaků autorova rukopisu nebo pravopisu, nejde o to, abychom dělali z těchto znaků psychologické dedukce. Zveřejňujeme-li koresponden-

ce, pak tak činíme zpravidla pro jejich věcnou, popřípadě i stylistickou hodnotu; dokreslují nám zpravidla autora a osvětlují i společenské i literární ovzduší dané doby. Tu je třeba, abychom otisku věnovali přinejmenším onu míru pečlivosti, jakou by mu věnoval autor nebo korektor, kdyby text vycházel za života autorova. Proto se nevyhýbáme pravopisné (ne však jazykové) normalizaci. Diplomatický otisk mívá v takových případech charakter kuriozity, která odvádí čtenáře od textu a zdůrazňuje spíše okolnosti přesahující rámec textu, popřípadě přímo odvádějící od textu.

Postup přihlížející právem k potřebám dnešního čtenáře má své meze. Nelze připustit, abychom mu obětovali samu jazykovou a slovesnou podstatu vydávaného díla, která právě pro svou hodnotu a osobitost si zasluhuje naši pozornost a úctu. Ostatně čtenáři dobře vědí, že jazyk prochází vývojem, že klasikova neshoda s dnešní normou je zjevem zcela přirozeným a že naopak důsledná shoda s dnešní normou je zjevem nepřirozeným, ba že musí být pocífována jako nevěrohodný anachronismus. Anketa provedená mezi posluchači čsl. rozhlasu například ukázala, že se většina přemýšlivých čtenářů obrací proti úpravám zasahujícím sám jazykový charakter vydávaného díla.*

* R. Havel, O tzv. jazykové úpravě ve vydání klasiků. Naše řeč 1955, 183.

Kriticky vypracované edice jsou důležitým pramenem pro jazykovědu. Uchování autorova jazyka není však jediným cílem, který máme na mysli v kritické edici. Nevydáváme jazykové dokumenty, ale vydáváme autorovo dílo. Proto nemůžeme ve jménu jazykové dokumentárnosti neřešit otázku „jazykových chyb“ nebo otázku, do jaké míry můžeme odstraňovat kolísání v určitých jevech jazykových. Řešení všech těchto otázek patří k obtížným

úkolům textové kritiky, které lze zpravidla zvládnout jen na podkladě studia celého autorova díla, jeho jazyka i jazyka dané doby. Je pravda, že se dnes ediční práci neobyčejně rozšířily naše znalosti o individuálním charakteru jazyka našich klasiků, ale současně právě tyto znalosti vedou k opatrnosti při řešení uvedených otázek. V takových případech musíme obvykle přihlížet k tzv. „autorovu úmyslu“ a nebylo by správné, kdybychom ve jménu předpokládaného, ale nedoloženého autorova úmyslu nivelizovali i jeho jazyk.

S pojmem autorova úmyslu, popřípadě s pojmem „logiky autorova díla“ pracují editoři ovšem i při řešení literárněhistorických úkolů edičních, při řešení otázek kompozičních, při výkladu vzájemného vztahu jednotlivých verzí nebo fragmentů a podobně. Řešení těchto otázek je založeno na dohadu, který má větší či menší míru pravděpodobnosti. Snažili jsme se ve svých edicích, abychom se v těchto otázkách nedali strhnout na cestu subjektivních konstrukcí, které by svým jednostranným řešením předem zatarasily cestu k pravdivému poznání té reality, jež je obsažena v dochované podobě autorova díla. Proto jsme byli opatrní i při zařazování textů sporných, jejichž autorství nebylo dostatečně prověřeno.

Zvláštní pozornost byla věnována edičním poznámkám. Vyžadujeme dnes od každého vydání čtenářského, aby bylo opatřeno informativní poznámkou, který text byl základem pro edici, popřípadě jak vydavatel tento text zpracoval. Tato poznámka může být velmi stručná především tam, kde se čtenářská edice opírá o edici kritickou. Úkol, který při propracování vzorových edicí klasiků převzala Národní knihovna, nutil k poznámce obsáhlejší, aby bylo možno charakterizovat jazyk autora a zachytit nejdůležitější odchylky ve srovnání s textem výchozím.

Ve vydání vědeckém, tj. v Knihovně klasiků, jsou ediční poznámky nezbytnou součástí celého úkolu, a proto

je jim věnována zvláštní pozornost. Když sledujeme jednotlivé svazky Knihovny klasiků, pozorujeme, jak vydavatelské poznámky procházely rozličnými proměnami. V některých svazcích (např. v prvních svazcích Spisů B. Němcové) se soustřeďovaly převážně k otázkám jazykovým. Jindy se těžiště spatřovalo jen v registraci bibliografické a v registraci různocnění. Teprve postupně se prohlubovala představa o vlastní funkci vydavatelských poznámek.

Ukázalo se, že nejméně plodný je ten postup, který má mechanizovaný charakter. Nespornou zůstává povinnost vydavatelova odůvodnit textově kritický postup a registrovat úpravy, které mají emendační charakter. Registrace různocnění je vedena snahou ukázat proměny a růst textů v jejich uměleckém, ideovém nebo jazykovém charakteru, jsou tedy pomůckou pro pochopení autorova tvůrčího úmyslu. Proto musíme vždy předem uvažovat, co nám mohou varianty v daném případě osvětlovat, a podle toho rozhodovat o jevech, které můžeme charakterizovat globálně, a o jevech, které je třeba uvádět v seznamu variant. Jinak se budou jevit naše úkoly při výčtu variant v edici veršů nejvýznamnějších klasiků, kde nás budou zajímat i velmi jemné odstíny intonační vyjadřované odlišnou interpunkcí, jinak se budou jevit tam, kde musíme na podkladě několika rukopisů rekonstruovat základní text (například v Tylově Tvrdohlavé ženě), nebo tam, kde bude záležet jen na otázkách a jevech ideově tematického charakteru a kde ostatní jevy můžeme ze seznamu variant vyloučit. Na rozdíl od prvních svazků Knihovny klasiků prohlubujeme však stále více poučení literárněhistorické. Domníváme se, že poznámky vydavatelovy mají především usilovat o rekonstrukci geneze celého díla a shromáždit materiál osvětlující vnější okolnosti i sám proces vzniku a růstu vydávaného textu. Takto pojatý úkol udává směr vydavatelovým

poznámkám, tvoří jádro jejich koncepce, neboť v jeho rámci je možno také nejlépe zdůvodnit jak smysl variant, tak i postup editorův.

Vedle kriticky vydávaných sebraných spisů klasiků mají přirozeně velký význam všechny typy vybraných spisů klasiků i jiných spisovatelů. Sám typ vybraných spisů je nejdůležitější formou dnešního styku čtenářů s autorem. Kritické vydání sebraných spisů vyžaduje čtenáře s vyhraněným zájmem, je důležité z hlediska poznání literárněhistorického a textologického. Aktivní čtenářský vztah k literárnímu dílu velkých autorů se buduje na těch složkách, které jsou ještě živé, srozumitelné, které neztratily na umělecké zajímavosti a společenské podnětnosti. Z těchto kritérií vycházejí zpravidla koncepce vybraných spisů; to odůvodňuje jejich potřebu i tam, kde existují sebrané spisy. Do kriticky vydaných Spisů Jiřího Wolckra v Knihovně klasiků byly například zařazeny i dva svazky juvenilií, které jsou svědectvím autorova zrání a uměleckého růstu. Zařazovat tyto juvenilie do čtenářských vydání vybraných spisů by nemělo žádný smysl. Neruda napsal za svého života přes 2000 fejetonů. Kdybychom zařadili do čtenářského vydání vybraných spisů všechny tyto fejetony, jež musí být nutně vydány v kritickém vydání, pak bychom ve vybraných spisech tímto ohromným materiálem přístup čtenářův k živému jádru autorova díla spíše znesnadňovali.

V případě neexistence sebraných spisů mohou ovšem vybrané spisy zkreslovat skutečnou historickou podobu autorova díla. Potřeba kritického vydání sebraných spisů nejvýznamnějších autorů stala se odtud naléhavou potřebou společenskou. Případné neotištění některých závažných textů v sebraných spisech mívá za následek jejich znehodnocování (například v 11., 12. a 13. svazku Kritických projevů F. X. Šaldy).

U autorů velkého uměleckého nebo společenského dosahu stává se existence několika typů edic samozřejmou

potřebou a přímo formou jejich poznávání, popřípadě, aktualizovaného estetického osvojení jejich díla. Z tohoto hlediska nelze odmítat ani „jednostrannost“ rozličných výborů z autorova díla za předpokladu, že dílo je jinak přístupné a že je s textem zacházeno odpovědně. Osobitou formou výboru představuje například většina základní řady Klubu přátel poezie.

Pokud jde o edice vybraných spisů i rozličných výborů a antologií, lze konstatovat, že péče o text vykazuje takřka ve všech vydavatelstvích v posledních letech vzestupnou tendenci. Projevily se tu zcela zjevně textologické zkušenosti získané v edicích připravovaných kriticky. Stalo se zvykem používat textů z edic připravovaných kriticky, pokud existují, popřípadě pověřovat vydáním editory znalé textologické problematiky vydávaného autora.

Zabývali jsme se zatím odbornými otázkami spojenými s vydáváním klasiků novější české literatury. Obdobnými zkušenostmi prošlo po roce 1948 vydávání klasiků slovenské literatury. Situace byla o to složitější, že nebylo možno se opírat o starší tradici. Vycházely sice již před druhou světovou válkou spisy slovenských klasiků, především péčí Matice slovenské, ale všechny tyto edice byly charakterizovány jazykovými úpravami, které byly často velmi hluboké a především se neřídily žádnými pevnými zásadami. Jako v českých zemích, stala se po roce 1948 péče o slovenské literární dědictví rovněž předmětem veřejného zájmu. Bylo tedy zjevné, že vydávání slovenských klasiků nemůže být ponecháno náhodě a libovůli editorů, ale že jde o systematickou činnost odborného charakteru.

Obdobou české Národní knihovny byla na Slovensku Hviezdoslavova knižnica, která byla založena z podnětu presidenta republiky s cílem pořídit „výber zo slovenských klasikov, ktorí borbou za slobodu a ľudskosť sa stali tvorcami našej prítomnosti“. V letech 1950–1956 vydala Hviezdoslavova spoločnosť za redakce Karola Ro-

senbauma v této knižnici 35 svazků. Na rozdíl od Národní knihovny nezahrnovala Hviezdoslavova knižnica do svého programu autory socialistické literatury. Věnovala pozornost starší pokrokové tradici od obrození a soustřeďovala se hlavně na autory slovenského literárního romantismu a realismu. V knihovně jsou zastoupeni Kollár, S. Chalupka, J. M. Hurban, Štúr, Sládkovič, J. Kráľ, Kalinčiak, Záborský, Dobšinský, Zechenter, Hviezdoslav, Krasko, Kukučín, Timrava, Šoltésová, Vansová, Podjavorinská, Jégé, Čaják, Tajovský, Jesenský, Votruba. Knižovna se snažila komentářem usnadnit porozumění čteného textu. V prvním svazku knižnice, v Hviezdoslavových Odkazech, komentář podával u každé básně i vysvětlení myšlenek a výklad básnickova záměru, ale od tohoto způsobu se později upustilo. Zvláštností edice zůstal však slovníček, připojovaný k edici na pomoc slovenskému a někdy též českému čtenáři. Tento slovníček dobře ilustruje textologickou problematiku, před níž byli vydavatelé postaveni. Vzhledem k rychlému vývoji spisovné slovenštiny se staly texty staršího období, například texty psané „štúrovskou slovenštinou“ nebo texty realistů, zaplněné množstvím dialektických zvláštností, pro dnešního čtenáře svým způsobem nezvyklými a rovněž „obtížnými“. Starší editoři odstraňovali tyto potíže modernizací, normalizací, ale velmi často i jazykovou nivelizací původních textů. Editoři Hviezdoslavovy knižnice přistupovali k edicím s úmyslem nezasahovat příliš do autorova jazyka. Slovníček se za těchto okolností stal vítaným doplňkem čtenářské edice.

První svazky Hviezdoslavovy knižnice nemívají ediční poznámku, vysvětlující, který text se stal základem edice. Teprve později se objevují ediční poznámky, většinou v souvislosti s úsilím oprostít texty od nánosů jazykových oprávců a vrátit je k autorské jazykové podobě, tj. k prvním, většinou časopiseckým otiskům, popřípadě k rukopisům. Nutnost zabývat se odborně řešením otázek

vydávání slovenských klasiků stala se zřejmou, když na sklonku roku 1952 nově založené Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry bylo pověřeno úkolem pečovat o vydávání klasiků. Nakladatelství začalo vydávat sbírku Naši klasici a jeho oddělení slovenské a české literatury se snažilo usměrnit práci vydavatelů jednotlivých vybraných nebo sebraných spisů vydávaných ve sbírce. V této souvislosti uveřejnil Jozef Felix článek O vydávání klasikov (Slovenské pohľady 1953, 1133—1164), v němž provedl kritiku dosavadních edicí slovenských klasiků, jakož i Návrhu zásad. Snažil se dospět k hlediskům, která by sice znemožnila editorský subjektivismus, která by však přitom nestála na stanovisku strohého „textologického purismu“, který by nakonec mohl znamenat programové vnášení chyb do textu klasiků. Felix vytyčil řadu zásad (vydavateľ nesmí deformovať zmysel textu, musí respektovať umělecké zámery autorovy, musí v úpravách uplatňovať zásadu sústavnosti, respektovať jazykové zvláštnosti, prihliadať k zásade srozumiteľnosti textu, nesmí jakkoli meniť slova nezatemňujúci text), které jsou schopny zároveň mít na mysli autora i čtenáře a které mohou řešit i zvláštnosti ve vývoji slovenského spisovného jazyka. Vydávání spisů jednotlivých klasiků bylo svěřeno specialistům (například Štúrovy spisy J. Amburušovi, spisy Janka Kráľa M. Pišútovi, spisy Sládkovičovy C. Krausovi, spisy J. Botta J. Martákovi, spisy Hviezdoslavovy S. Kostolnému a S. Šmatlákovi, spisy Kukučiny M. Prídavkové, spisy Timravy I. Kusému, spisy Jégého P. Petrusovi, spisy I. Kraska M. Gáfrikovi, spisy J. Jesenského M. Gáfrikovi, spisy Tajovského K. Rosenbaumovi), kteří řešili jak složité otázky dosud nevydaných spisů (prvotín, rukopisných náčrtů), tak i otázky výchozího textu (vydavatelé se často vraceli k časopiseckým otiskům nebo k rukopisům, aby tak eliminovali vlivy jazykových oprávců a pozdějších upravovatelů, dostávali se však do rozporu s posledním autorizovaným

vydáním), popřípadě i otázky jazykové fixace textu, který se formoval v době neustálých proměn spisovné normy. Vznikla i textologická komise při Ústavu slovenské literatury Slovenské akademie věd, vyšlo zvláštní číslo Slovenské literatury (1954, č. 3), věnované otázkám textologie. Tím se dostalo vydávání slovenských klasiků ze stadia improvizace do období živého odborného zájmu a diskusí, které vytvořily dobré podmínky nejen pro zvyšování kvality vydávaných textů, ale i pro vznik a růst odborné textologie. (Viz o tom stať M. Bakoše K vývinu slovenskej textologie v poslednom desaťročí, v knize *Literatúra a nadstavba*, Bratislava 1960.)

Jestliže byla po roce 1945 věnována jak v české, tak v slovenské literatuře zvýšená pozornost vydávání klasiků novější literatury od obrození, neznamená to, že bylo na vydávání děl starší literatury zapomenuto.

Zájem se opět soustřeďuje k edicím, které používají transkripce a jsou tedy přístupné i neoborné veřejnosti. Zřetel čtenářský i odborný kombinuje obnovená edice Památky staré literatury české, vydávaná Nakladatelstvím Československé akademie věd (nyní Academia). O Památky pečuje nyní Ústav pro českou literaturu a v jejich redakční radě (hlavním redaktorem je Josef Hrabák) se diskutuje o zásadách vydávání starších českých textů. Směrnice vypracované v této edici slouží zpravidla i při vydávání starší literatury v jiných edicích (například ve sbírce *Živá díla minulosti*, redigované Odeonem). Památky mají rozsáhlý redakční program, zatím vyšlo od roku 1946 24 svazků. Vedle děl, která tvoří tradiční základ staročeské literatury (Alexandreida, Dalimil, staročeské satiry, *Nová rada*, legendy, Hus), jsou zde publikována i díla méně často vydávaná nebo dosud nedocenená. Velká pozornost je věnována dílům období husitského a pohusitského a dílům spjatým s životem lidu nebo přímo s lidovou tradicí.

Význačným edičním činem je obsáhlý Výbor z české

literatury, vycházející v redakci B. Havránka a J. Hrabáka (I. Od počátků po dobu Husovu, 1959, II. Výbor z české literatury doby husitské, část 1, 2, 1963). Jde o dílo mnoha pracovníků, kteří si kladou za úkol „ukázat a dokumentovat rozvoj a bohatství českého písemnictví od jeho počátků do doby obrozenské a zároveň s tím jeho nepochybný význam v měřítku evropském“. Plán k tomuto dílu vznikl již za okupace (podílel se na něm tehdy zejména J. Vilikovský) a výbor je zamýšlen jako moderní pendant k obrozenskému dvousvazkovému Výboru z literatury české. Dílo je zajímavé i po stránce ediční, nespokojuje se toliko otiskem rukopisného zápisu, ale má vždy na mysli vydání památky a ten vývojový stupeň jazyka, který je pro danou památku rozhodující.

Vedle edicí transkribovaných jsou i nyní ojediněle vydávány, především z hlediska jazykovědných potřeb, i texty transliterované. Ústav pro jazyk český ČSAV založil pro edice tohoto druhu sbírku *Studie a texty k dějinám českého jazyka a literatury*, v níž vyšel zatím toliko *Sborník Vyšehradský T. ze Štítného a Nejstarší legendy*.

Po roce 1945 se v textologii a v edicích starší české literatury uplatnili vedle představitelů starší filologické tradice Františka Ryšánka (Štítný, Chelčický), Františka Šimka, Václava Vážného (Alexandreida) a obou redaktorů Výboru Bohuslava Havránka (Dalimil) a Josefa Hrabáka (literatura 14. stol. a literatura 17. stol.) významněji tito editoři: Jiří Cejnar (nejstarší české legendy), Jiří Daňhelka (Dalimil, husitská literatura), Jaroslav Kolár (lit. tvorba 16. století), Vladimír Kvas (staročeská bible), Milan Kopecký (Konáček), Bohumil Ryba (latinskočeské slovníky, staročeská bible), František Svejkovský (husitská literatura, Komenský), Antonín Škarka (nejstarší písně, Komenský), Zdeňka Tichá (Hynek z Poděbrad, 17. a 18. stol.). Vydáváním starších literárních textů se na Slo-

vensku zabývají především Jozef Minárik, Ján Mišianik a Rudo Brtáň. Obdobou českého Výboru je Antológia staršej slovenskej literatúry (1964) vydaná v redakci J. Mišianika.

Pro studium starší české literatury má význam textologická činnost spjatá s vydáváním latinských děl českého původu. Může se opřít o starší tradici reprezentovanou při studiu humanismu jmény Antonína Truhláře, Josefa Truhláře a Karla Hrdiny, při studiu Komenského jmény Jana Kvačaly a Jana V. Nováka. Dnešní její podoba je realizována v edicích a textově kritických pracích Bohumila Ryby (latinské legendy, husitská literatura, Komenský), Jaroslava Ludvíkovského (nejstarší legendy), Amedea Molnára (Želivský), Anežky Vidmanové (Hus), Jaroslava Eršila (Hus), Jany Nechutové (počátky husitství) a Julie Novákové (Komenský). Výbornou úroveň mají edice paleoslovenistů Antonína Dostála, Karla Horálka, Josefa Kurze, Františka V. Mareše a jiných, navazujících na edice a textovou kritiku Josefa Vajse, Miloše Weingarta, Romana Jakobsona a Josefa Vašici.

4/

Zaznamenali jsme zde stručnou historii a dnešní situaci vydávání českých a slovenských literárních textů. Je třeba k tomu dodat, že kritické metody zkoumání textů a rovněž technika vydávání se u nás konstituovaly s využitím zkušeností v jiných literaturách. Základní příručky, o které se poučení o ediční technice opíralo v období meziválečném, byly příručky německé (Georg Witkowski, *Textkritik und Editionstechnik neuerer Schriftwerke*, 1924, Paul Maas, *Textkritik*, 1927), francouzské (Gustave Rudler, *Les techniques de la critique et d'histoire littéraire en littérature française moderne*, Oxford 1923) nebo anglické (André Morize, *Problems and Methods of Literary History*, Boston 1922). V poválečné

době k tomu přistoupila vynikající příručka Konrada Górského (Sztuka edytorska, *Zarys teorii*, Warszawa 1956) a ruská ediční instrukce *Osnovy tekstologii* (red. V. S. Nečajeva, Moskva 1962).

Odborné zájmy textologie se ovšem nevyčerpávají jen vydáním textu, toliko stanovením výchozího textu a vytvářením jeho kanonizované podoby. Všestranný výzkum textu, který je vlastním oborem textologie, uvádí nás hluboko do oblasti individuálních zvláštností autorovy tvorby a autorova stylu, do sféry všech dobových norem a vlivů působících na text, k samému jádru geneze textu a jeho historického života, do oblasti proměn textu, až již iniciátorem této proměny je autor, jeho ideový nebo umělecký záměr, nebo „doba“ adaptující text podle svých zvyklostí a potřeb. Textologický výzkum má zpravidla význam nejen pro edici textu, ale i pro literární vědu, zejména v otázkách umělecké metody, relativní chronologie literárních děl nebo v otázkách atribuce, popřípadě pro stylistiku a lingvistiku.

Moderní textologie pojatá jako speciální vědecká disciplína zabývající se celistvým výzkumem textu a jeho historií má svého nejvýznamnějšího vědeckého reprezentanta v Dmitriji Sergejeviči Lichačevovi, předním znalci staré ruské literatury. Na studiu „života“ textů starých ruských památek je také založena jeho základní kniha *Tekstologija* (Moskva-Leningrad 1962). Stručný výťah jeho pojetí textologie obsahuje knížka *Tekstologija*, *krátkij očerk* (Moskva-Leningrad 1964).

Česká a slovenská textologie, která v minulosti jen zřídka dospěla k zobecnění v teoretických studiích, má v posledních letech možnost ujasnit si základní otázky textologie na půdě ediční a textologické komise při Mezinárodním komitétu slavistů. Tato komise byla ustavena na 4. mezinárodním kongresu slavistů v Moskvě 1958. Za účasti zástupců Československa (v ČSSR se ustavila v roce 1962 pod záštitou Československého komitétu sla-

vistů československá textologická komise a je organizačně přičleněna k Ústavu pro českou literaturu ČSAV) se komise zabývala mimo jiné stavem textologie v jednotlivých slovanských zemích (ve Varšavě 1961; referáty byly uveřejněny v publikaci *Tekstologia* w krajach slowiańskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963), textologickým vymezením termínu „text“ (ve Varšavě 1962 a znovu v Bělehradě 1964; výchozími referáty byl příspěvek prof. K. Wyky, uveřejněný nyní v knize *Pan Tadeusz*, t. 2, Warszawa 1963, a přednáška prof. K. Górského *Dwa podstawowe pojęcia terminu „text“*), problémy textologie folklóru (v Sofii 1963, v Bělehradě 1964 a v Praze 1965; autorem výchozího referátu *Sovremennye problemy tekstologii russkogo folklora* byl K. V. Čistov). Na zasedání komise v Praze 1965, věnovaném především otázkám kanonického textu (hlavní referát *Úloha estetického hodnocení při přípravě kanonického textu literárního díla* přednesl D. S. Lichačev), se podíleli i čeští a slovenští textologové, kteří na něm přednesli řadu příspěvků demonstřujících stav československé textologie (M. Bakoš, F. Vodička, B. Štorek, R. Skřeček, J. Hrabák, M. Červenka, Fr. Svejkovský, J. Kolár, O. Králík, E. Pauliny, K. Dvořák, K. Horálek; většina příspěvků byla otištěna v 1. čísle *České literatury* z roku 1966 věnovaném otázkám textologie). Ten ovšem nemůžeme posuzovat jen podle těchto příspěvků většinou teoretického charakteru.

Výsledky české a slovenské textologie jsou uloženy zpravidla v edicích a komentářích. Chtěli bychom zde ve stručnosti připomenout několik vybraných problémů, které v posledních patnácti letech soustřeďovaly nebo soustřeďují na sebe odbornou pozornost textologickou.

V oblasti literárních památek středověkého typu je textologie angažována neobyčejně silně v otázce vzájemného vztahu a chronologie nejstarších legend, vztahujících se k českým světcům. Kritické hodnocení textů (staroslo-

věnských a latinských) je předpokladem k osvětlení dějin české literatury od 10. do 12. století. Proto byla těmto otázkám věnována značná pozornost, především O. Králíkem a J. Ludvíkovským. Důležitým a přitom textologicky složitým problémem je kritická edice Dalimilovy kroniky, kterou připravují B. Havránek a J. Daňhelka. Široké pole působnosti se otvírá textologii při kritickém vydávání Husových spisů a spisů Komenského.

V obrozenské literatuře se nejvíce textologických problémů kupí kolem díla Máchova a díla Janka Kráľa. Dílo J. Kráľa bylo z valné části neznámé, dokud nebyly vydány M. Pišútem všechny rukopisy nebo opisy a dokud nebyl kriticky zhodnocen vzájemný vztah mezi dochovanými texty. Ještě složitější jsou otázky textu Máchova díla. Máchovo dílo je dochováno v tiscích bez rukopisů, popřípadě v tiscích s rukopisy v několikerém znění, v autografech děl netištěných, často v dvojím odlišném znění, v opisech pořizovaných po Máchově smrti, pravděpodobně z autografů, které se nezachovaly. Vedle toho existují Máchovy deníky a zápisníky s četnými textovými náčrtly. První vydavatelé měli zřejmě k dispozici ještě další zápisník, který se nedochoval. První vydání sebraných spisů (v edici *Kobrově*) má řadu znění, která nejsou doložena v dochovaných textech. Některá z nich je třeba přičíst na vrub vydavatelským úpravám. O. Králík ve spise *Historie textu Máchova díla* (Praha 1953) se pokusil odlišit úpravy od Máchova textu. Vzájemný vztah dochovaných textů je v některých částech Máchova díla tak složitý, že se vydavatelé zpravidla spokojili popisem a reprodukcí všech textů, aniž prováděli analýzu jejich vzájemných vztahů. O. Králík volil náročnější postup, opřený o několik hypotéz. Jednostrannou stylistickou argumentací se postavil proti většině Máchových autografů, které tvořily dosud nejpevnější východisko pro hodnocení Máchova tvůrčího postupu. Své názory shrnul v knize *Pouť krkonošská, Máchovy texty a má-*

chovské apokryfy (Olomouc 1957), v níž bez paleografických důkazů prohlásil jeden ze dvou dochovaných Máchových autografů této prózy za pozdní apokryf. Postup Králíkův byl podroben kritice v společném článku F. Vodičky, K. Janského a P. Spunara Máchovy rukopisy a tzv. máchovské „apokryfy“ (Česká literatura 1958). Ukazuje se, že řešení složitých otázek Máchova textu je záležitostí komplexního výzkumu, který nelze nahrazovat textologickou spekulací. Kritické vydání Spisů K. H. Máchy, započaté K. Janským a podstatně nyní prohloubené (zejména v 2. a 3. svazku) a zakončené K. Dvořákem a R. Skřečkem (I. díl 1959, II. díl 1961, III. díl 1971), přináší pro jakékoliv další bádání o textu Máchova díla spolehlivé východisko.

Před jiné textologické otázky jsou postaveni vydavatelé Havlíčkova publicistického díla. Vedle článků napsaných přímo Havlíčkem existují v novinách jím redigovaných zprávy, které čerpají ze soudobých běžných pramenů (například z Allgemeine Frankfurter Zeitung), jimž však Havlíček dovedl dát osobité zabarvení nebo pointu odpovídající domácí situaci. Je tedy třeba srovnáním s původními prameny dešifrovat Havlíčkovu účast na textu. Významová dešifrace je nutná i u fejetonů Nerudových, obsahujících množství narážek, které bez znalosti kontextu nelze dnes postihnout. Studium rukopisů Nerudových umožnilo v poslední době odhalit kompozici celé Nerudovy sbírky *Knihy epigramů*.

Zvláštní textologický případ představují Slezské písně P. Bezruče. Jde o jedinou sbírku autora, který sice sám tuto sbírku původně neuspořádal (učinil tak J. Herben), který však ji po šedesát let stále doplňoval a textově měnil nebo jazykově upravoval. Od sklonku dvacátých let nebyly tyto změny diktovány autorovým tvůrčím záměrem, ale především jeho puristickými názory na správnost jednotlivých jazykových jevů, které ho vedly k dodatečným opravám. Autor se takto dostával do rozporu

s čtenáři, kteří znali jeho básně nazpaměť v starším a podle obecného přesvědčení „lepší“ znění. Proto dospěli odborníci zabývající se přípravou kanonizovaného textu Slezských písní k názoru, že je třeba se vrátit k staršímu znění. Pod tímto starším zněním si jedna skupina editorů (O. Králík, V. Ficek a další) představovala znění nejstarších rukopisů, popřípadě nejstarších otisků (viz Králíkovu knihu *Text Slezských písní*, Ostrava 1963, a rotaprint *Slezské písně podle rukopisů*, Opava 1963). Pracovníci z Ústavu pro českou literaturu (M. Červenka, B. Štorek a další — viz jejich studii *Slezské písně jako problém textologický a ediční v Literárněvědném sborníku Památníku P. Bezruče*, Ostrava 1966) zdůvodňovali, proč je třeba učinit výchozím textem kanonizace vydání z roku 1928. V souvislosti s požadavkem vrátit se k rukopisům navrhovala se i nová kompozice Slezských písní, která oddělila od sebe tři časově odlišné typy obsažené ve sbírce a reprezentované pseudonymy P. Bezruč, Smil z Rolničky, B. Šarek. Proti tomu bylo namítáno, že takové vydání nereflexuje žádnou z existujících podob sbírky, že nemá na mysli historickou identitu Slezských písní. Všechna tato stanoviska týkající se textu i kompozice byla konfrontována na konferenci v Opavě v roce 1963 (zápis vyšel tiskem s titulem *Konference o textu Slezských písní*, Opava 1964); výsledkem bylo jednak kanonizované vydání podle textu z roku 1928 (v *Odeonu* 1967), jednak literárněvědná edice Slezských písní (s podtitulem *Historický vývoj textu*, Ostrava 1967) vycházející z nejstarších rukopisů a tisků a zachycující všechny proměny textů.

Jako další příklad naléhavých textologických problémů nové literatury uveďme četné proměny textové v díle I. Olbrachta, M. Majerové, Vl. Vančury, Fr. Kráfa, K. Nového aj. Byly motivovány rozličně snahou přizpůsobit starší díla nové umělecké koncepci, novým formám uměleckého vyjadřování, nové názorevé nebo životní situaci.

Velmi zajímavý případ textových proměn představuje text Nezvalova Podivuhodného kouzelníka. Původní rukopisné znění přepracoval a vydal autor v dvacátých letech pod vlivem kritika K. Teiga podle poetiky tzv. „poetismu“. Po druhé světové válce se chtěl vrátit k staršímu znění, ale měl k dispozici toliko rukopis jednoho zpěvu. Rukopis ostatních zpěvů byl nalezen teprve dodatečně po jeho smrti (viz o tom článek M. Blahynky v Novém životě 1959).

Zcela zvláštní oblast moderní textologie je dána faktem, že některá díla literatury spatřila světlo světa a stala se takto součástí literatury jen zásluhou vydavatelů. Právě na české půdě vzniklo dílo Franze Kafky, které ve své nejzávažnější části nebylo připraveno pro tisk a bylo uveřejněno teprve posmrtně a v edičním pojetí Kafkova přítele Maxe Broda. Každá „edice“ nese s sebou řadu problémů, které mají vliv na způsob, jímž je dílo v literatuře konstituováno. Polarita mezi autenticitou díla, tj. tím, co autor do díla skutečně vložil, a jeho intencionalitou, tj. tendencemi, které z textu mohou být dedukovány a tedy i editorem domýšleny a aspoň v určité míře realizovány, je vlastností každého textu, a proto i polaritou, v níž se pohybuje editor a odborné diskuse o edicích. Složitá je z tohoto hlediska například otázka textu Březinových esejů zanechaných v mnoha paralelních rukopisech v Esejích z pozůstalosti, Brno 1968. Stejně bohatý materiál pro historii textu přináší například edice Weinerovy Hry doopravdy (1967).

Všechny případy, které jsme zde ve výběru uvedli, svědčí o tom, že i v české a slovenské literární vědě textologie není chápána jen jako prostředek umožňující vydávat texty. Vedle tohoto svého důležitého úkolu směřuje k všestrannému výzkumu textů za tím účelem, aby mohla postihnout jejich kvalitu, jejich vznik, růst i jejich proměny, tj. jejich historicky pojatý a historicky vysvětlitelný tvar, smysl a „život“.